

УДК 687:94(477-25+470.55) "1941-1944"

І. О. Корлиханова

**КИЇВСЬКА ШВАЦЬКА ФАБРИКА НА ПІВДЕННОМУ УРАЛІ У РОКИ ВЕЛИКОЇ
ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ: ЩЕ ОДИН КРОК ДО ПЕРЕМОГИ**

У даній статті автор розглянув процес евакуації Київської швейної фабрики ім. І.Ф. Смірнова-Ласточкина до м. Златоуст Челябінської області, її діяльність на потреби оборони під час Великої Вітчизняної війни. Проаналізований побутовий стан евакуйованих робітників та їх сімей, хід роботи на підприємстві за нових, екстремальних умов воєнного часу в тилловій області.

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна, евакуації, швейна фабрика, трудовий подвиг.

В данной статье рассмотрен процесс эвакуации Киевской швейной фабрики им. И.Ф. Смирнова-Ласточкина в г. Златоуст Челябинской области, ее деятельность на нужды обороны. Проанализировано положение эвакуированных рабочих и их семей, ход работы на предприятии в новых экстремальных условиях военного времени в тыловой области.

Ключевые слова: Великая Отечественная война, эвакуации, швейная фабрика, трудовой подвиг.

This article describes how to evacuate Kiev garment factory to them. IF Smirnov-Swallow in the Chelyabinsk region Chrysostom her work on defense. Analyzed the situation evacuated workers and their families, progress in the enterprise in the new, truly extreme conditions of war in the rear area.

Key words: World War II, the evacuation, a garment factory, the labor feat.

Постановка¹⁹проблеми. Велика Вітчизняна війна залишила глибокий слід в історії Росії та України. Південноуральські військові формування брали участь у вигнанні загарбників з території України, а евакуйовані звідти підприємства кували перемогу в далекому уральському тилу.

Метою публікації є висвітлення евакуації та роботи у Златоусті Київської швейної фабрики у 1941 – 1944 рр.

Аналіз використаної літератури. Ця проблема на сьогоднішній день є малодослідженою і обмежується в основному довідковою літературою та публікаціями у пресі.

Виклад основного матеріалу. У даній статті ми розглядатимемо лише одну невелику сторінку: перебування в евакуації Київської

швацької фабрики ім. І.Ф. Смірнова-Ласточкина в місті Златоусті Челябінської області і постараємося викласти і систематизувати відому нам інформацію, і показати стан евакуйованих робітників та їх сімей, хід роботи на підприємстві у нових, екстремальних умовах воєнного часу в тилловій області.

На жаль, красназавча література про Златоуст, в основному, присвячена трудовим, бойовим і революційним звершенням місцевих городян. Найчастіше розглядується внесок безпосередньо городян в трудових і бойових аспектах, а не вплив і роль евакуйованих підприємств на життя нашого краю. У довідковій книзі «Златоуст – Фронту» [1] дається доволі загальна інформація про евакуацію підприємств, але Київській швацькій фабриці присвячено всього декілька рядків, в яких мовиться лише про наявність даного факту. Якнайповніші і цікавіші

спогади по евакуації викладені в другому виданні цієї книги [2].

В умовах несприятливого розвитку військових подій на початку Великої Вітчизняної війни однієї з головних завдань ставали евакуація населення, промислових підприємств, сільськогосподарської продукції, культурних та інших державних цінностей з прифронтових районів углиб країни. Вирішення цієї проблеми вимагало величезних зусиль від Радянської держави. У Постанові ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР від 27 червня 1941 року «Про порядок вивозу і розміщення людських контингентів і цінного майна» була створена Рада з евакуації [2, с. 68] і визначалися конкретні завдання та черговість евакуації підприємств та їх робітників. В другій половині 1941 року під керівництвом Ради із західних районів країни на Схід було перебазовано 2593 промислових підприємства і 10,4 мільйона чоловік [2, с. 68]. Це був грандіозний і складний проект транспортування, який вимагав величезну кількість одиниць рухомого складу.

На додаток до цього Раднарком 5 липня 1941 року прийняв рішення з питання про порядок евакуації населення у воєнний час і про вивіз робочих і службовців евакуйованих підприємств. Були розроблені конкретні плани із вказівкою пунктів розселення, термінів, порядку і черговості вивозу. Цим же рішенням затверджувалося «Положення про евакуаційний пункт по евакуації цивільного населення з прифронтової смуги». Створені на місцях евакопункти піклувалися про евакуйоване населення, проводили облік прибулих, організовували їх розселення. При Раднаркомів союзних республік, облвиконкомах і крайкомах були створені відділи по евакуації населення. Із районів, яким загрожувала евакуація, вивозили насамперед дитячі установи, жінок з дітьми, людей літнього віку.

Влітку і восени 1941 року Златоустівському міськвиконкому і міській організації ВКП(б) прийшлося вирішувати складні завдання прийому і розташування евакуйованого устаткування і прибулих з ним або самостійно людей. До кінця 1941 року до Златоусту прибуло майже 30 підприємств, будівельних організацій і установ тощо. Найбільше підприємства і устаткування – 18 – прибуло із Дніпропетровська, Києва, Кривого Рогу, Макіївки, Донецька, Луганська, Харкова. Прибуле обладнання розміщували, перш за все, на споріднених підприємствах міста: на заводі ім. Леніна розмістили обладнання, що прибуло із Дніпропетровська та Харкова; на металургійному – металургійних заводів Донецька, Луганська та ін.

Із прибуттям евакуйованих підприємств актуальною стала проблема розселити прибулих людей. Вільної житлової площі в місті не було. Був проведений облік всієї житлової площі. Були враховані всі напівпідвальні приміщення. Міський комітет ВКП(б) і міськвиконком звернулися до всіх мешканців міста з проханням надати допомогу в розміщенні евакуйованих. І злато-

устівці відгукнулися (розміщували в самих різних місцях: на житловій площі міськжилуправління, заводах ім. Леніна і металургійному, в школах і клубах тощо). У місті розгорнулося будівництво бараків. Але, не дивлячись на прийняті заходи, житлові умови більшості евакуйованих виявилися дуже поганими. У рішенні від 13 грудня 1941 року ЦК ВКП(б) відзначив, що місто до прийому евакуйованих було не підготовлене (незважаючи на здійснені заходи). Це трактувалося таким чином: нібито керівники захопилися технічною стороною виробництва, забули про людей та їх потреби. За байдужість і бюрократичне ставлення до потреб трудящих ЦК ВКП(б) виключив із лав партії і зняв з роботи першого секретаря Златоустівського міськкому ВКП(б) А.І. Устінова, наклав партійні стягнення на членів міськкому ВКП(б). Для реалізації рішення ЦК ВКП(б) в місті додатково було відкрито 3 магазини, 11 хлібних ятків, на підприємствах організували цехові їдальні. Натомість проблема так і не була вирішена остаточно – багато працівників евакуйованих підприємств проживало в землянках, наполовину вритих у землю бараках [2, с. 69-70].

Але слід було не лише приїжджих людей, а й розташувати, відремонтувати і якомога скоріше ввести в дію прибуле обладнання, яке не просто відновлювали, а на його базі будували нові цехи і заводи. Процес евакуації Київської швацької фабрики можна прослідкувати по спогадам одного із ветеранів – Ф.С. Гиріча [1, с. 198-200]. «Начинає с 22 июня, Киев начали бомбить: заводы, электростанции, железнодорожный вокзал. После бомбежки истребители снижались на минимальную высоту и обстреливали людей на улицах из пулеметов. Были убитые и раненые, среди них женщины и дети. Было много разрушений и пожаров. И так ежедневно, три раза в день» [1, с. 198].

Не дивлячись на бомбардування, робітники фабрики щодня йшли на робочі місця і працювали. Після закінчення роботи, вони їхали за місто рити окопи і протитанкові рови. Чоловіки призовного віку були мобілізовані в армію, а ті, що залишилися, працювали по обслуговуванню устаткування і чергували в загонах протиповітряної оборони. Робочий день був збільшений до 12 годин. Молодь непризовного віку записувалася в загони і навчалася в секціях ТСОВІАХІМу військової справи: вивчали матеріальну частину гвинтівки, кулеметів, вчилися поводити зброєю. І в таких умовах фабрика пропрацювала майже цілий місяць. 19 липня на території фабрики людей зібрали на мітинг, де директор Яків Борисович Глазман зачитав наказ про евакуацію фабрики на схід. Один із пунктів наказу свідчив, що робітниця, як бажають евакуюватися, із сім'ями можуть виїхати з майном фабрики, а хто не може або не бажає – повинні отримати розрахунок.

Організована з евакуації комісія провела опис матеріальних цінностей: обладнання, си-

ровини, матеріалів і напівфабрикатів. Були створені три групи, які розподіли між собою функції: одна займалася демонтажем електроустаткування, друга – швацького обладнання, а третя працювала в складах сировини і готової продукції, займалася підготовкою транспорту. Фабриці під навантаження майна дали баржу. Але з неї спочатку треба було розвантажити сіль. У розвантаженні брали участь всі, хто не входив до групи демонтажу обладнання. Навантаження на баржу і транспортування обладнання проводилися цілодобово. Доводилося працювати під бомбардуваннями і обстрілом. Люди перебували на казармовому становищі. Вдень працювали, а вночі чергували, рятуючи підприємство від пожеж.

Перша баржа із фабричним майном відправилася до міста Дніпродзержинськ. За нею пішов другий потік демонтажу і навантаження устаткування на другу баржу. Вивозили не тільки обладнання, а й тканини, і крій, який був заготовлений у цеху розкрою. На другій баржі, разом із фабричним устаткуванням, евакуювалися ще чотири організації. Від кожної організації були супроводжуючі із сім'ями. Майно фабрики супроводжував конструктор М.Л. Грудман із сім'єю і директор Ф.С. Гиріч. Незабаром баржу узяли на буксир. Прибули спочатку до Дніпродзержинська, далі – до Дніпропетровська. Незабаром до міста приїхав представник фабрики Т.Х. Вейнель і привіз повідомлення про те, що потрібно перевантажувати майно у залізничні вагони і відправляти його на Урал, в Челябінську область, в місто Златоуст. Для майна дали два двовісні і один чотиривісний вагони. Тричі навантаження переривалося бомбардуваннями і обстрілом. Ешелон складався з 62 вагонів, в яких розмісили і майно, і людей. Всю дорогу фашисти полювали за залізничними складами. Це тривало до самої Москви. Після Москви стало зовсім тихо, неначе і не було війни. До Златоуста їхали п'ять днів.

Прибувши до Златоуста, приїжджим надали малоприспособлені приміщення: лазня №2 по вул. К.Маркса, підвали по вул. Скворцова під магазином «1000 дрібниць», по вул. Косотурської і по вул. Леніна, 3. У вивантаженні і транспортуванні майна брали участь всі кияни: і чоловіки, і жінки. У останніх числах серпня директор фабрики провів перше зібрання колективу в Златоусті. Були організовані робочі групи електриків, механіків, столярів, теслярів, які зайнялися монтажем устаткування. Робочі місця розташували в шаховому порядку. Перший агрегат на 32 робочих місця був установлений за п'ять днів. Всього таких агрегатів в лазні було споруджено вісім. Не встигли ще закінчити монтаж першого агрегату і помити машини, а їх вже чекали майбутні робітники.

Першу свою продукцію Київська швейна фабрика ім. І.Ф. Смирнова-Ласточкина почала видавати в листопаді-грудні, і вона була передана в госпіталі міста. Випускала фабрика дуже потрібну продукцію: обмундирування для сол-

датів і офіцерів (гімнастерки і шаровари), для госпіталів – натільну і постільну білизну [1, с. 195]. В грудні 1942 року, тобто за 2 місяці до введення нових знаків відзнаки почали шити пілотки, шапки-вушанки і погони. Всього за роки війни фабрика пошила майже три мільйони швейних виробів [1, с. 198], виготовленого нею обмундирування вистачило б на 115 стрілецьких дивізій.

У грудні 1941 року за рішенням Челябінського облвиконкому Київська швейна фабрика була об'єднана із Златоустовською швейною майстернею в єдине підприємство. Але ще до об'єднання київські швейники в короткий термін зробили у Златоустові налагодили випуск продукції, організували навчання кадрів з числа вчорашніх школярів і домогосподарок. Архівні документи, опубліковані в краєзнавчому альманасу «Моховик», розповідають про деяких робітників, що працювали на фабриці: «Директору швейної фабрики ім. Смирнова-Ласточкина тов. Печерскому. Районо Ленинского района просит освободить от работы на вашей фабрике Мартянову Маргариту, 12 лет, так как ей необходимо учиться в четвертом классе. Занятия начинаются с 1 сентября 1944 г. Зав.районо Мовладеева». На цьому листі 28 серпня 1944 року директор фабрики написав таку резолюцію: «Начальнику цеха 1. Придется освободить. 29.08.44 г. Печерских» [3].

За своїм кадровим складом Златоустівська швейна фабрика була схожа з іншим підприємством – годинниковим заводом, де також працювало багато молоді. Навіть у повідомленні за 15 травня 1945 р. значиться, що на фабриці працюють робітники за таким віковим складом: від 12 до 14 років – 82 особи; від 14 до 16 років – 35 осіб; від 16 до 18 років – 103 особи. Неповнолітні складали тих, що 32% працюючих. Ну, а в перші роки війни їх було і того більше. І, напевно, не випадково, що в серпні 1944 року при Златоустівській швейній фабриці була створена школа ФЗУ №18 (згодом ГПТУ №78). Навчалася в ній 25 осіб, а у виробничій майстерні стояли чотири універсальні машини. Першими майстрами виробничого навчання були Ольга Петрівна Кодіна, Олімпіада Лаврівна Кулакова та Ілля Сергійович Ноготков [1, с. 198]. Таким чином, спільними зусиллями вже в 1941 році кияни і златоустівці випустили товарної продукції на 1329,6 тис. карбованців (при плані 1120 тис. карбованців), перевиконавши план на 116,9% [1, с. 196].

Із Києва разом із фабрикою приїхало всього 50 осіб. Зрозуміло, що кваліфікованих працівників катастрофічно не вистачало. Фахівці-кияни навчали златоустівську молодь швацькій справі безпосередньо на робочих місцях. Ветерани фабрики згадують, що багато праці в організацію і освоєння нових виробів в ті важкі роки вклали З.Н. Серебрянік, З.Н. Драпкіна, С.М. Вейрнберг, М.І. Белопольська, С.С. Федоровська, С.М. Журавська [1, с. 196]. Ну і зви-

чайно в цій низці стоїть перший директор Златоустівської швейної фабрики Яків Борисович Глазман, що обіймав цю посаду до липня 1944 року. Цього місяця його як досвідченого організатора виробництва відрядили у розпорядження Наркомату легкої промисловості України для відновлення народного господарства республіки. Цей 36-річний керівник мав великі організаторські здібності, талант і принциповість. А керувати колективом швейної фабрики в ті роки була справа непроста: адже основну частину працюючих складали підлітки.

В архіві фабрики зберігся цікавий документ – службова характеристика Я.Б. Глазмана, датована липнем 1944 року. Сухим канцелярським стилем набито підводився підсумок зробленого Яковом Борисовичем у Златоустові: «Товарищ Глазман Яков Борисович работает с августа 1941 года в системе Челябинского легпрома в качестве директора Златоустовской швейной фабрики имени Смирнова-Ласточкина. Проявил большую инициативу и организаторские способности в деле восстановления и размещения эвакуированной из г. Киева швейной фабрики им. Смирнова-Ласточкина, обеспечив за 17 дней полный монтаж оборудования, а так же в результате правильного руководства производственной и хозяйственной деятельностью предприятия, фабрика по всем основным вопросам является передовым предприятием системы Челябинского легпрома. Большая работа была проведена товарищем Я.Б. Глазманом в части своевременной постановки вопроса и организации подсобных отделов, как то: ОРСа, столовой, производственных мастерских, что улучшило бытовое положение рабочих. Особо следует отметить проведенную работу по подготовке кадров и выращиванию их. В результате, небольшой коллектив работников до 50 человек, эвакуирован-

ных с фабрикой из Киева, за 2,5 года вырос в мощный тысячный коллектив, обеспечив высокую культуру производства, хорошее качество выпускаемой продукции, лучшие показатели по экономному использованию ткани по предприятиям НКЛП РСФСР, а также высокую производительность труда. За хорошие производственные показатели швейной фабрике им. Смирнова-Ласточкина неоднократно присуждалось отраслевое переходящее Красное знамя облеглопрома, Златоустовских горкома партии и горисполкома. Во всесоюзном социалистическом соревновании в III квартале 1943 года фабрика занимала второе место с присуждением премии. За хорошую работу тов. Глазман неоднократно премировался приказами по облеглопрому. За образцовое выполнение заданий правительства по обеспечению Красной Армии обмундированием, тов. Глазман Я.Б. указом правительства от 22 января 1944 года награжден орденом «Знак Почета». Начальник Челябинского легпрома Баранов» [3].

Всі воєнні роки фабрика працювала для фронту. Підлітки і жінки шили солдатське і офіцерське обмундирування. Працювали по 12 годин, на напівголодному пайку, майже без вихідних днів. За важкі воєнні роки Златоустівська швейна фабрика ім. І.Ф. Смирнова-Ласточкина пошила 2.940.741 одиницю продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Златоуст – Фронту. 1941-1945. / Под ред. М.А.Тарынина. Златоуст, 2000.
2. Златоуст – Фронту. / Составители А.В. Козлов и Ф.Н. Яблонский. Златоуст, 2010.
3. 3. Маховик. Краеведческий альманах. Златоуст, 1991. № 4.